

представники установ. Як приклад, можна навести досвід щодо надання вищої освіти засудженим у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка (кафедра соціальної педагогіки).

Загальною проблемою здобуття вищої освіти засудженими є відсутність єдиного законодавчого механізму, організаційних засад, відповідних навчально-методичних матеріалів щодо навчання такої категорії осіб. На відміну від загальної та професійно-технічної освіти не розроблено системи забезпечення можливості збуття вищої освіти молодим людям, які перебувають у місцях позбавлення волі. Перешкодою у здобутті вищої освіти є також рівень загальної освіти й, відповідно, можливість отримувати вищу освіту переважно на платній основі.

Отже, освіту у закладах відбування покарання можна розглядати не тільки як процес набуття певних знань та умінь, але й як педагогічний процес, який має соціальну спрямованість на формування рівня загальної культури засудженого, формування світогляду особистості, її моральних якостей та поведінки. Освіта сприяє подальшій соціальній адаптації, професійному становленню, психологічній стійкості колишніх засуджених, попередженню рецидивної злочинності у країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Европейские пенитенциарные Правила [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>*
2. *Інформаційні матеріали Державної пенитенціарної служби до Державної доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2010 р. (Архів Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, 2011 р.)*
3. *Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>*
4. *Соціальна педагогіка [За ред. проф. А. Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2009.*
5. *Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі. // За ред. Сильова В.М. – К., 2003. – 222 с.*

Варзар І.М.

НАРИС КОНСТИТУЮВАННЯ ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

В статті аналізуються історіологічний генезис і політолого-етнологічне содержание політологемы "національна ідея". В фокусі уваги автора – специфіка идеологемного бытия національної ідеї в поліетнічному обществі. Самовиделяється основний теоретичний концепт: для динамічного розвитку любого поліетнічного общества крайне важно диалектическое спрєжение національної ідеї титульного народа і етноессенциальных ідей всех суцких в стране народов-етносов, – что и необходимо отобразить в Концепции государственной этнополитики имярек-страны.

І. Із історіології постановки питання про національну ідею

Слово "ідея" (у контекстах з політико-філософськими поняттями "депутат", "матерія", "соціальна природа" та ін.) увів до науково-літературного обігу у 30-х роках XVIII ст. молдавський вчений, російський поет і дипломат **А.Д. Кантемір** [6, с. 107, 112–114]. Його сучасники та однодумці французи **Вольтер** і **Ш.-Л. Монтеск'є** піднесли це слово вже у ранг наукового поняття, – для позначення образу ідейних устремлень якихось соціально-політичних суб'єктів у межах певної країни чи обмеженого соціокультурного середовища [6, с. 112, 129, 131].

У ранзі соціумо- і державотворчого конструкту словесно та концептуально ще не сформульована національна ідея (далі: **НІ**) перед європейським світом поставала двічі, – (1) на початку другого тисячоліття н. е. в якості ідейної спонуки до формування понад тисячі "національних держав", – фактично, мініатюрних країн, – у рамках Священної Римської імперії **Каролінгів** та (2) у другій половині XIX ст., – у розпливчастому вигляді "об'єднаних ідей" паннеолатинізму, пангерманізму, панславізму тощо, які й втілювалися у факти створення кількох федералістських країн – Румунії (1859 р.), Австро-Угорщини (1867 р.), Італії (1869 р.), Німеччини (1871 р.) та ін.

Суто у політичній сфері окремо взятих країн образ **НІ** вперше "запрацював" у роки розгортання Великої Французької революції кінця XVIII ст. Влітку 1793 р. **Л. Сен-Жюст**, осмислюючи реформаціологічний зміст "радикальної тріади" **Ж.-П. Марата** "свобода – рівність – братерство", підніс ці (на той час – ще буденно пересічні) слова у ранг "політичних ідей" та висловив думку про те, що вони "достойні того, щоб стати на **ідейне озброєння політичного класу** будь-якої революціонізованої країни" [4, с. 25, 27]. Відгукуючись на ідейно-політичний сенс цієї ж тріади, італієць **А. Росміні** (у книзі "Права у громадянському суспільстві", 1836 р.) зазначав: у по-справжньому вільному суспільстві політичні ідеї свободи, рівності і братерства "найперше мають стати на службі" у двох груп політичних громадян "у середовищі будь-якого цивілізованого народу", – у **свідомих учасників політичних виборів** та у **свідомих платників податків** [4, с. 25–27].

Понятійний сленг "політична ідея з етнічно-соціальним відтінком" уперше взяв до розгляду француз **Ж. Мішле**. У книзі "Народ" (1846 р.) він "розщепив" давньолатинське поняття "*natio*" (народ) на два терміни, – 1) на "народ як етнічно-історична спільність" (1978 року обрусівий німець **Ю. Бромлей** підніс цей термін вже у хрестоматійне поняття "**народ-етнос**") та 2) на "**народ-населення**" (або ж "народонаселення") [9, с. 10–11]. А у нас, – півторасти років опісля великого француза, – чи розрізняють ці поняття, які впритул підводять до розуміння глибинного сенсу "національної ідеї"? – Аніскільки! Ба більше того, в парламентських та урядових "верхах" ці поняття просто ототожують, – і дана облуда мислення потрапила навіть до Конституції 1996 р., а з тим – до офіційних політичних документів та законодавчих актів.

Відкриття **Ж. Мішле** мало неабиякий вплив на політолого-етнологічну думку 50 – 70-х років XIX ст., коли на континенті почалися своєрідні каскадні аплікації явища "політична ідея" до різних секторів етнічної сфери багатонародних суспільств. Так, 1861 року в законопроекті "Про гарантування національностей і мов в Угорщині" трансільванський румун **А. Моціоні** увів до вжитку поняття "політична нація", а угорець **Ф. Деак** 1862 року прийшов йому на допомогу, уточнюючи: це – "об'єднані **одною ідеєю та метою** однодумці, які діють поза межами правових дозволів/заперечень офіційних політичних властей" [4, с. 27–28].

1870 року угорець **Л. Телекі** у законопроекті "Про національні та етнічні меншини" у контексті етносоціального устрою Австро-Угорщини виділив трьох окремих етнополітичних суб'єктів, – "можливо, колись об'єднаних всекраїною ідеєю та

всереджавною метою": (1) "провідні нації" в Австро-Угорщині (австрійські німці та угорці); (2) "національні меншини" (поляки, чехи, серби, галицькі українці, словени та ін.) та (3) "етнічні меншини" (воєводинці, хорвати, роми, словаки та ще три десятка інших "непровідних народностей" дуальної монархії). Найціннішим тут є положення про те, що кожна з названих етнолюдноностей "крокує у майбутнє **під сонцем своєї провідної ідеї**" (підкреслено мною. – І.В.) [4, с. 27]. Якої саме ідеї, не сказано. Але ми уточнимо: сленги "всєкраїнова ідея" та "провідна ідея" можуть слугувати певними ерзацами сьогоднішньої "національної ідеї".

Майже три десятка років потому намагався це ще чіткіше сказати австрієць **К. Реннер** (книга "Нація і держава", 1898 р.): тією ідеєю може бути "виведений з минулого досвіду **ідейний урок** про перспективи розвитку та розквіту кожної етнічної спільноти у кожній мультикультурній країні". Ще через 20 років **К. Реннер** (у книзі "Держава і нація", 1918 р.) той урок вже однозначно назвав "**національною ідеєю** кожного самосвідомого народу на землі" [11, S. 101–104]. Це чітко сформульоване понятійне положення є підсумком і вершиною розглядуваної політолого-етнологічної концепції.

II. Доля концепту "національна ідея"

за роки державно-політичної незалежності України

За радянську добу окреслені вище термінологічні відкриття в розглядуваній галузі знання або замовчувалися, або викривалися як прояв "гнилого етнічного позитивізму". Особливо діставалося **К. Реннеру**, – зокрема, за "псевдомарксистське слововживання". Гадаємо, через це й сама концепція національної ідеї просто не діставала розвитку. Даний широко не усвідомлений нігілізм відбився й на світобаченні ледь не всіх політикумних осіб незалежних років розвитку України. Як наслідок, аж до порогу наших днів "національна ідея" перебуває у стані радше погано зрозумілого сленгу, аніж чітко осмисленого та на письмі творчо опрацьованого поняття.

І все ж, певні посування відбуваються і в цій науково-політичній царині... За 20 років політико-незалежного буття країни "спеціалісти з проблематики **НІ**" скликали з десятком наукових форумів (конференцій, конгресів, семінарів, "засідань круглих столів" тощо), написали купу різноманітних статей, брошур, збірників, а два ветерана ліберально-романтичного руху – **Л. Лук'яненко** і **Д. Павличко** – з цієї проблематики написали по солідній книжці. А що у підсумку? На сьогодні:

– ще не dokonче з'ясовано соціально-політичну природу самого феномена **НІ**, а відтак не вироблено її бодай робочої дефініції;

– не здійснено й спроби визначити суб'єкт-носіїв **НІ** в багатонародній країні, якою є й Україна. (Нагадаємо: на кінець 1990 року її населяли представники понад 100 народів-етносів світу, на кінець 2000 р. – представники 136 народів-етносів, а на кінець 2009 р. – вже представники 152 народів-етносів.) [10];

– в основних політико-правових документах незалежницького часу (скажімо, в Конституції, в доктринах внутрішньої та зовнішньої політики, національної безпеки, інформаційної безпеки, в законі про безпекову політику взагалі та ін.) не здійснено й спроби визначити "практичну матрицю" реалізації **НІ**.

III. Про особистий внесок автора у справу теоретичного прояснення змісту політологемі "національна ідея"

За законами науково-творчого та публіцистичного жанрів питаємо себе: ну а ти, реаліст-констататор, – ти що натомість зробив? Відповідаю. Точка зору автора цих рядків уперше висловлена понад двадцять років тому, – 1994 року [1, с. 106–123]. У концептуальному сенсі мій внесок утиснений у наступні позиції:

1) Сама по собі **НІ** втілює науково засадовану думку про історичну місію якогось народу-етносу на вітчизняному геополітичному терені. (Це – моя прелімінарна робоча дефініція 1998 р. [3, с. 37–39].) Концепцію **НІ**, як правило, вироблює політична еліта країни, – радше той її (еліти) сегмент, який практично долучається до управління справами суспільства.

2) Право на формулювання та реалізацію своєї **НІ** – зусиллями відповідного сегмента політичної еліти – мають усі суцї в даній країні народи-етноси та поза урахування рівнів їхніх обсягів фізичного етномасиву, старожитності/новоісторичності, родопоходження, глибини історичного менталітету, рівня інтелектуального розвитку і т. п.

3) У багатонародній країні народи-етноси, природно, перебувають на різних стадіях соціально-цивілізаційної зрілості (нагадаємо: йдеться про стадії **роду, племені, народності, нації**), у зв'язку з чим й питання про їхню історичну місію зазнає певної диференціації. Для себе я давно встановив: а) по відношенню до **титульного народу-етносу** (це поняття я увів до обігу 1994 року [1, с. 127, 130–144, 167–168]) його історична місія має носити автентичну назву **НІ**; б) по відношенню до **субтитульних народів-етносів** (це поняття ввів до обігу **Ю.І. Римаренко**), які перебувають на соціоцивілізаційній стадії нації, може діяти **субтитульна національна ідея (СТНІ)** (це поняття ввів до обігу той же **Ю.І. Римаренко**). Останнє поняття, вважаю, ситуаційно слід корелювати з **НІ** титульної людності; в) по відношенню до меншинських донаціональних народів-етносів (зі 152 етнолюдноностей, які населяють Україну, приблизно 130 – це донаціональні меншинські людності) – це етноесенціальна ідея.

Поняття "**донаціональні меншинські людності**" належить угорцю **Л. Телекі** (1870 р.) [4, с. 27]. На сьогоднішньому українському ґрунті поняття можемо проілюструвати кількома парними прикладами. Скажімо, до родосоюзів відносимо караїмів та придунайських циган; до племен – ассирійців і турок-месхетинців; до народностей – кримських татар і гагаузів. По відношенню до всіх донаціональних народів-етносів 1998 року я ввів до обігу поняття **етноесенціальна ідея (ЕЕІ)** [3, с. 37]. Це – та сама ідея про сенс історичної місії якогось народу-етносу, – тільки аплікована до донаціональних народів-етносів поліетнічної країни. Загальнокраїновий же синтез цих двох різносенсових ідей у 2009 р. я запропонував назвати **національно-етнічною ідеологією** соціально-політичного розвитку багатонародної країни [5, с. 303–304].

4) В різнорівнево розвиненій багатонародній країні кратологічним мистецтвом урядування всенародними справами може вважатися та **Концепція державної етнічної політики (КДЕП)**, яка діалектично сполучає соціумо- і державотворчі потенції **НІ** титульного народу-етносу, **СТНІ** субтитульних людностей та етноесенціальні ідеї (**ЕЕІ**) донаціональних народів-етносів. Вважаю за потрібне підкреслити: у кризових ситуаціях, напевно, усі субтитульні та донаціональні народи-етноси, тимчасово "наступивши на горло" власних ідей, мають консолідуватися навколо титульників, синтезувати одну, всєкраїнової ваги **НІ** і спільними зусиллями "витягувати" країну із кризової скрути.

5) Усі три різнозначні **НІ** мають дві перспективні ділянки реалізаційного поля, – поточну і перспективну. На зразок останньої сьогодні можна вважати регіоналістичну (Партії регіонів) ідею "радикального реформування України на модернізаційних засадах". В окремих же політико-кризових ситуаціях не можна нехтувати й потенціалом поточних **НІ**. Для сьогоденного стану країни, скажімо, тимчасове гасло "Гідний "Єврофутбол-2012" могло б набагато більше важити за "перспективно багату думку" одного екс-Президента – про "перетворення України у період до 2025 року на туристичну Мекку".

Феномен **НІ** демонструє свої потенції не тільки всередині країни, а й за її межами. Вже друге десятиліття, пильно стежачи за нами, три центральноєвропейські сусідки – на фоні "хвилястих" соціумо- і державотворчих акцій правлячих в Україні кротологічних команд – почали методично корелювати свої **НІ**. Так, Румунія 1999 року започаткувала "Програму етнокультурного єднання румун звідусіль"; з 2001 року Угорщина послідовно реалізує свою програму "Соціального облаштування угорців із сусідніх країн", а Польща 2007 року засадувала перспективно значущу "Карту поляка"... Минуло небагато часу, а негативний для України ефект реалізації лише цих трьох "антиідейних програм" виявився досить чуттєвим (бодай в одному сенсі): у приграничних районах Придніпров'я, Буковини, Закарпаття та Галичини обезлюднюються і потопують у злиднях ще недавно перенаселені та квітучі етнорегіони.

Видатний політологемний теоретик другої половини XVII – початку XVIII ст. **Дж. Локк** писав: будь-яка ідея "означає усе те, що є об'єктом мислення людини..." [8, с. 414]. Якби в найближчі роки вдалося "наповнити належним змістом" 70% **НІ** титульного українства, 25% **СТНІ** субтитульних не-українських націй та 5% **ЕЕІ** донаціональних людностей та увесь цей потенціал цілеспрямувати у радикально-реформаційне русло, – країна б дійсно розквітла й об'єктивно стала б лідером групи країн Центрально-Східної Європи (**ЦСЄ**). Ось тоді країни-члени Євросоюзу просилися б до нас в інвестори та туристи, а не ми до нього у слабосильні асоційовані члени... А поки що – через безплідно конфліктуючу політичну еліту – ми флуктуємо у хвості цивілізованої та об'єднаної Європи фігурою **Манілова** – пустомрійника гоголівського штабу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. **Варзар І.М.** Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія. – К.: Школяр, 1994. – 224 с.
2. **Варзар І.М.** Політолого-етнологічні аспекти інтерпретації буття національної ідеї в поліетнічному соціумі // Ментальність і духовно-політичні проблеми формування Збройних Сил України. Наук. зб. / Під ред. О.І. Фортової. – К.: КВГІ, 1997. – С. 138–147. – 228 с.
3. **Варзар Іван.** Соціумо- і державотворчий потенціал національної ідеї в поліетнічному суспільстві. Тези до роздумів // Національна ідея – основа єдності суспільства: Спецвипуск НДПУ. – К.: 1998. – С. 35–41. – 60 с.
4. **Варзар І.М.** Проблема співвідношення етноісторичної нації, політичної нації та політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього часів: теоретико-історіологічні синтези // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – Вип. 1. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 22–38. – 158 с.
5. **Варзар І.М.** Політична етнологія. Пропедевтичний курс: Авторський підручник. – К.: Персонал, 2011. – 354 с.
6. **Кантемір А.Д.** Сочинения, письма и избранные переводы. – В 2-х томах. – Том 2: Письма. – СПб.: Академия, 1868. – 710 с.
7. **Карась Анатолій.** Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – К.–Л.: Вид-чий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.
8. **Локк Джон.** Опыт о человеческом разуме. Книга первая // Антология мировой философии. – В 4-х томах. – Том 2. – М.: Мысль, 1970. – С. 412–441. – 776 с.
9. **Мишле Жюль.** Народ / пер. с франц. – М.: Прогресс, 1965. – 480 с.
10. **Населення планети побільшає...** // Голос України. – 2009. – 3 квітня.
11. **Sinoptikus (K. Renner).** Staat und Nation. – Wien, 1939. – 510 S.

Віокурова Л. В.

СВІДОМІСТЬ ТА СВІТОГЛЯД: ДУХОВНО-ПРАКТИЧНЕ ОСВОЄННЯ СВІТУ

В статтє произведен философско-антропологический анализ категорий «сознание», «мировоззрение» и проблема их взаимосвязи, а также показано духовно-практическое освоение мира на основании данных категорий.

Сутність епохи обов'язково відображується в світогляді, тому повністю закономірним є його трансформації в залежності від зміни історичної епохи. Роздуми про історичні типи світогляду приводять нас до проблеми взаємозв'язку світогляду та свідомості. Аналізу названої проблеми присвячено багато досліджень, але нас цікавить той оригінальний підхід, який дає у своїх роботах Володимир Ілларіонович Шинкарук. Спираючись на його дослідження, можна виявити взаємозв'язок між типом світогляду і свідомістю.

Неминуче встає питання: чи не лежить світогляд у самій сутності людської свідомості? Виявляючи сутність свідомості, В.І.Шинкарук підкреслює, що, "якщо в спрямуванні поза" світоглядна сутність свідомості виражається в тому, що предметом її виступає зовнішній світ (і через неї - окремі речі та явища), то в спрямуванні "всередину" ця сутність проявляється в тому, що її предметом виступає людина як "ідеальна тотальність мислимого та відчуваного суспільства" (і через нього окремі індивіди). І там, і тут цей предмет універсально загальний, що і робить свідомість світоглядне мислячою і світоглядне сприймаючою свідомістю, а світогляд формою або засобом суспільної самосвідомості людини. Таке розуміння світогляду дозволяє розглядати його через категорії "світ" в його ставленні до людини і "людина", яка самовизначається у світі. В свідомості завжди відображені ті або інші